

K. INDRE

*Seltsimehelikkuse
ja sõpruse
kasvatamisest
perekonnas*

K. INDRE

SELTSIMEHELIKKUSE
JA SÕPRUSE
KASVATAMISEST
PEREKONNAS

Nr. 16 (264)

2

A

Tartu Riikliku Oikeoh
Raamatukogu

~~50940~~

201018

SELTSIMEHELIKKUS JA SÕPRUS NÕUKOGUDE ÜHISKONNAS

Inimene on ühiskondlik olevus, kes oma elu algusest peale suhtleb teiste inimestega. Juba oma loomult püüdleb ta lähemate suhete poole kaaslastega. Üksik ja eraldunud inimene on harv ja ebaloomulik nähtus. Inimese vajadusest sõbra järele räägib suur gruusia poeet Šota Rustaveli: «Kes ei otsi sõprust lähedasega, on enda kuri vaenlane.» Sõprussuhted ise ja inimese hinnang sõprusele on ajaloo jooksul läbi teinud teatud arengu. Kuigi alati on seltsimehelikes ja sõbralikes vahekordades nähtud inimliku ühiselu ideaalkuju ja peetud seda ühiskondliku suhtlemise aluseks, oli varasemates formatsioonides sõprussuhete kujunemiseks vähem eeldusi. Inimeste vahekorrad ja seega nende tundmuste areng on otseselt või kaudselt sõltuvad majanduslikust baasist, sotsiaalsest korrast. Paratamatult vajutavad oma pitseri inimeste tundeelu avaldustele ebavõrdsed klassivahekorrad, rasked elutingimused ning alatine võitlus olemasolu eest.

Tõelise seltsimehelikkuse ja sõpruse avaldumiseks inimeste vahel on soodsad võimalused Nõukogudemaal, kus kõik kodanikud on vabad ja võrdsed. Sõnades «seltsimees» ja «sõber» leiavad väljendust nõukogude inimeste vahekorrad. Seltsimehelikkuse ja sõpruse all mõistame siin inimestevahelisi suhteid, mille aluseks on vastastikune sümpaatia, austus, ühised huvid ja ühine ideoloogia.

Igapäevane läbikäimine ühiskonnas loob mitmesuguseid vahekordi. Meie maal on inimestevaheliste suhete tähtsaimaks vormiks seltsimehelikkus. Seltsimeesteks nimetame inimesi, kes püüavad ühe eesmärgi poole. Seltsimehelikkust iseloomustab vastutustunne teiste ees ja teiste eest, kriitiline suhtumine kaaslase tegudesse, vastastikune abi, tähelepanelikkus teiste raskuste ja murede vastu.

Kodanlikus ühiskonnas, kus valitseb eraomand, on inimestevahelised suhted valitsemise ja allumise suhted.

Ühiskonna elu ja suhtlemise põhiliseks aluseks on valitseva klassi — kodanluse moraal. Seda kasumite jahil olevate kapitalistide hundimoraali on hästi iseloomustanud M. Gorki, öeldes, et on täiesti võimatu armastada ligimest, kui on vaja teda riisuda ja, kui ta riisumisele vastu paneb, tappa. See moraal ei saa olla aluseks seltsimehelikkusele ja sõprusele.

Kuid igas ühiskonnas tema ajaloolisel liikumisel madalamalt kõrgemale on olemas progressiivsed, ühiskonda edasiviivad jõud. Need on eesrindlikud ühiskonna liikmed, kes uute, progressiivsete ideede kandjatena võitluses vana, pehkinud ühiskonna suhete vastu võivad anda sügava sõpruse ja seltsimehelikkuse eeskujud.

A. Herzen oma mälestustes «Möödunu ja mõtted» räägib oma sõprusest Ogarjoviga, mille aluseks oli nende püüdluste ja ideede ühtsus: «Lugeses hämmastas meid meie maitsete sarnasus. Need kohad, mida armastasin mina, meeldisid ka talle, mida teadsin peast mina, teadis ka tema, ainult palju paremini kui mina. Seletamatu jõud tõmbas meid teineteise poole... Kõik oli ühine.»

Kapitalistlikus ühiskonnas kujuneb uus, valitsevale kodanlikule moraalile vastandlik proletaarne moraal töölisklassi ühistest huvidest võitluses kapitalismi rõhumisega. Sellest areneb proletariaadi internatsionaalne solidaarsus kui proletaarse moraali üks põhiprintsiipe. Seltsimehelikkus ja sõprus on siin loomulikuks suhtlemise normiks, mida ei varjuta valitsevate klasside kodanlik moraal, kus, prantsuse kirjaniku H. de Balzaci järgi, pole lähemat sugulast kui sajafrangine rahatäht ega paremat sõpra kui pandimaja.

Kapitalismi vastu võitlemise tules kasvanud proletaarne moraal on aluseks vabanenud sotsialistliku ühiskonna kommunistlikule moraalile.

Nõukogude ühiskonnas, kus pole antagonistlikke klasse ega eksploateerimist, on olemas kõik tingimused üksikute inimeste ja inimkollektiivide vaheliseks sõpruseks. Sotsialistliku tootmisviisi alusel kujunevad nõukogude ühiskonnas seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted. Inimene, kes töötab kogu ühiskonna heaks ja sellega ka enda kui selle ühiskonna võrdõigusliku liikme heaks, ei tarvitse tunda hirmu konkurentsi ees, tema tulevik on kindlustatud, tal ei ole põhjust karta teisi inimesi, nende edu ja saavutusi. Sõpruse ja seltsimehelikkuse allikateks meie

ühiskonnas on sotsialistliku humanismi ideed ja kollektiiv-sustunne, mis on arenenud sotsialistlike tootmissuhete baasil kujunenud moraali põhiprintsiipideks. Inimene mõistab, et ta ei ole üksinda, vaid suure töötava armee liige, kellel on ühine eesmärk, ühine ülesanne; ta näeb, et üks inimene vastutab kõikide eest ja kõik ühe eest. Siit tulenebki nõukogude inimeste sõpruse iseärasus — isiklike huvide ühendamine ühiskonna, kollektiivi omadega.

Mis iseloomustab seltsimehelikkust meie maal? Kõigepealt — ühine töö tehastes ja põllul, meie rahva ühised ülesanded kommunismi ehitamisel, saavutused ja raskused, võitlus meie ühiskonna vaenlaste ja sõjaõhutajate vastu — kõik see on aluseks ühise keele leidmisel ja vastastikusel mõistmisel nõukogude inimeste vahel.

Lähemad suhted seltsimeeste vahel tekivad tsehhis, kolhoosis, õppeasutuses koos töötades ja õppides. Tekivad kollektiivid, kes tunnevad täielikku vastutust iga oma liikme eest. Samal ajal iga üksik inimene teab, et temast oleneb kollektiivi saatus. Ühe inimese saavutused või lüngad mõjutavad kogu kollektiivi töötulemusi. Nõukogude inimeste tõeline seltsimehelikkus ilmneb avalikus, ausas ja heasoovlikus kriitikas, mis on inimeses uute ja parimate joonte kasvatamise vahendiks. Seltsimehe pisematki eksimust tuleb vaadelda kollektiivi huvide taustal.

Seltsimehelikkuse loomulikuks avalduseks kollektiivis on vastastikune abi. Seltsimeeste abiga saavutatud edusammud liidavad ja tugevdavad kollektiivi. Püüdes ühise eesmärgi poole, on nõukogude inimesele võõras kadedus seltsimeeste edusammude üle, nad ei varja teiste eest uusi võtteid, mis aitavad kaasa paremate tulemuste saavutamisele. Kapitalistlikes maades, kus kardetakse tööpuudust ja nälga ning taotletakse ainult oma isikliku heaolu, muudavad paljud meistrid oma kunsti saladuseks ega avalda seda isegi oma kõige lähedasematele õpilastele. Vastastikune abi sotsialistliku tööstuse tingimustes tõstab töö produktiivsust, kiirendab iga töötaja edasiliikumist.

Lähedaste ja sageli ka tundmatute inimeste tähelepanelik suhtumine kaaslastesse iseloomustab seltsimehelikkust meie maal. Niisugune tähelepanu toetab nõukogude inimest mures ja annab jõudu võitluseks raskustega. Zoja Kosmodemjanskaja emale olid tema suures mures pärast tütre kangelassurma lohutavaks toetuseks tundmatute ini-

meste kirjad, mida ta sai kogu maalt. Nõukogude inimene on kõigi oma soovide, tunnete ja mõtetega seotud kogu rahvaga, tema võitlusega ja edasiliikumisega.

Peale seltsimeeste, kes mõnikord ei olegi isiklikult tuttavad, on igal inimesel soov omada lähedast sõpra. Seltsimehelikkus kui sõpruse algstaadium muutub arenedes ja tugevnedes sügavaks, sageli intiimseks sõprusside meks.

Sõprus on inimlike suhete kõrgem, südamlikum ja arene- num vorm. Suurepäraselt näitab A. Fadejev romaanis «Noor Kaardivägi» sõprust, mis saab inimesele õnne allikaks «...missugune rõõm, missugune väljendamatu südamlik tänutunne, missugune võitmatu jõutulv haarab inimese hinge, kui ta kohtab sõpra, kelle sõna, kelle ustavus, kelle mehisus on jäänud muutumatuks!» (lk. 269).

Sõprus on hingeline side inimeste vahel. Sõpruse aluseks on vaadete, huvide ja maailmavaate ühtsus, sügav sisemine sümpaatia ja vastastikune usaldus. Niisugusest sõprusest ei saa rääkida ühiskonnas, kus valitseb kodanlik moraal ja kus ka inimeste tunded maksavad raha. Mida muud kui sõpruse müüdavust iseloomustab järgmine kuulutus kodanlikus Eestis ilmunud «Uudislehe» 1938. a. 50. numbris: «Jõukas Lõuna-Eestist päritud, haritud kinnisvarade omanik tahab leida huvitavat reisikaaslannat 20.—30. a. preilide hulgast, keda huvitab tasuta kaasa reisi- sida pikemal Euroopa-reisil omas autos.» Või teine näide kodanliku Eesti valitsevate klasside moraalist: 1938. a. toimus «Uudislehes» väljakuulutatud hääletamisvõistlus selle kohta, kellega neljast naiskandidaadist, kelle fotod koos kirjeldustega olid esitatud, peaks abielluma Ülo, ja hääletamise tulemused tuuakse sensatsioonina suure pealkirja all: «Ülo s ü d a kuulub Urvele.» Ühiskonna moraali mandumist näitava närvikõdi kõrval taotleb ka niisugune «nali südamega» ikkagi raha teenimist: ostetakse rohkem just seda ajalehte.

Ka kodanlikus ühiskonnas tekib mõnikord sügavaid kiindumusi, kuid seal puuduvad eeldused nende kestvamaks püsimiseks, sest abielu aluseks on seal enamasti mitte armastus, vaid varandus. Sageli noored peavadki teineteisest lahkuma, kuna puudub raha elu alustamiseks. Sellele järgneb enda pakkumine rikastele: «Südamlík, haritud, kuid vaene neiu abielluks kohe jõuka härraga, vanus 40—60 a.» («Päevaleht», 2. III 1938). Esineb küll ka

klassipiire ületavaid meeldivusi, veetlusi, sõprust, kuid see kannab majanduslike aluste tõttu ajutist või sageli ühepoolset iseloomu. Muidugi, igasuguses ühiskonnas on inimesed võimelised armastama, kuid kapitalistlik maailm takistab paremate tundmuste avaldumist, lühidalt: sõpruse lämmatavad seal teravad klassivahed, armastuse tapab rahakirg. Kodanlikku moraali iseloomustab üldiselt inimeste tundeelu mandumine, kõik muudetakse seal müüdavaks ja ostetavaks. Nagu juba eespool märgitud, võib tõelist sõprust kodanlikus ühiskonnas leida töötavate inimeste hulgas, keda on liitnud huvide ühtsus võitluses kapitalismi ikkega.

Nõukogude inimeste sõprust iseloomustab eesmärkide ja püüdluste ühtsus; niisugune sõprus on tugev ning kauakestev. Sellele sõprusele on omane hoolitsus sõbra ideelise kasvamise eest, sõbra abistamine. Sõber on inimene, kellele võib avaldada kõik oma tundmused, mõtted ja püüded, kes mõistab täielikult teise elamusi, toetab neid, kuid samal ajal aitab vabaneda puudustest. Hea on see inimene, kes aitab oma sõpra saada paremaks, suuremaks ja tugevamaks. Sõpruse erijooneks nõukogude ühiskonnas on ka lähedase inimese karm ja õiglane kritiseerimine. Silmapaistva nõukogude pedagoogi A. Makarenko poolt juhitud kasvatusasutuses oli tavaline nähe, et üldkoosolekul palus mõni kasvandik sõna ja ütles: «See ja see on küll minu parim sõber, kuid sellegipärast avaldan protesti tema ebaväärilise käitumise vastu.» Ja kellelgi ei tulnud pähe süüdistada inimest, kes nii otsekohealt ja avameelselt esines.

Tõeline sõprus on alati printsiipiaalne. Abistada, näidata, õpetada, ergutada oma jõudu pingutama selleks, et liikuda edasi — see on sõbra ülesanne. Halb on niisugune sõber, kes vabastab teise raskustest ja takistab sellega tema kasvu. Leebe suhtumine nõrgemasse muudab mõlemad sõbrad ebavõrdseks oma suhetes, takistab seega tõelist sõprust.

Sõprust iseloomustab veel täielik vastastikune usaldus. Tõeline sõber on truu, temale võib toetuda. Sõprus ei kannata mingit pettust, ta katkeb seal, kus algab vale. Siiras sõprus õilistab ja ühendab inimesi.

Selleks, et omada lähedasi ja häid sõpru, on vaja olla tõeliselt eesrindlik nõukogude inimene, on vaja ise olla heade sõprade vääriline. Mida kõrgem on inimese kõrbe-

line pale, seda puhtam ja kindlam on ka sõprus temaga. Niisugune sõprus aga omalt poolt kasvatab eesrindlikke, suurepäraseid inimesi. Selles ongi sõpruse ühiskondlik tähtsus.

Tütarlaste ja noormeeste vahel tekkinud sõbralikud suhted võivad kasvada suureks, tugevaks ja ilusaks tundmuseks — armastuseks. Armastus eeldab naise ja mehe lähedast tutvust, sügavat austust teineteise vastu, vastastikust mõistmist, ühiseid huve ning püüdlusi. Nikolai Ostrovski ütleb: «... väike on see armastus, milles ei ole sõprust, seltsimehelikkust, ühiseid huve...» Naiste ja meeste ühiskondlik võrdõiguslikkus Nõukogude Liidus võimaldab kiindumust seltsimehelikkuse ja sõpruse alusel. Niisugune armastus, kus naine ja mees saavad teineteisele lähedasteks isikliku meeldivuse tõttu, kus majanduslikud ning seisuslikud kõrvalmõjud ei saa segada inimeste paremaid tundeid, on võimalik ainult nõukogude ühiskonnas.

Nõukogudemaal vaadatakse armastusele kui tundmusele, mis muudab inimese üllamaks ja paremaks, kuid mis samal ajal eeldab teatud kõlbelist küpsust. Meil on armastuse ja perekonna küsimustes otsustava tähtsusega inimese üldised võimed, tema poliitiline ja kõlbeline pale, tema arengutase, ta töövõime, ta ausus, kohusetunne ühiskonna vastu. Sügavat ja tõelist armastust iseloomustab tähelepanu ja hoolitsus teiste eest ka elu pisiasjades, pidev püüe teha armastatud inimesele rõõmu, abistada teda, olla tema vastu viisakas ja hell. Armastus eeldab sügavat sõprust.

Seltsimehelikkus, sõprus ja armastus etendavad inimeste elus tähtsat osa just seetõttu, et nad muudavad inimese seesmiselt rikkamaks, õnnelikumaks, ja õnnelik ning avara hingega inimene on väärtuslik varandus ühiskonnale.

Kui meie ühiskonnas mõnikord ka esineb ebaõiget arusaamist seltsimehelikkusest ja sõprusest, ebasiirast ja solvavat suhtumist kaaslastesse, amoraalsust, siis vaatame nendele nähtustele kui iganditele, mis on pärit vanast maailmast, ning meie ülesandeks on igati võidelda niisuguse ellusuhtumise vastu. Kommunistliku kasvatus üheks tähtsamaks ülesandeks on kasvatada noortes austust inimeste ja kollektiivi vastu, arendada neis seltsimehelikkuse ja sõpruse õiget, nõukogulikku mõistmist.

SELTSIMEHELIKKUSE JA SÕPRUSE KASVATAMISE ÜLDISED TINGIMUSED

Head sõbrad ja õiged seltsimehelikud suhted aitavad väga suurel määral kaasa lapse arenemisele, vastupidi — halvad seltsilised ning väär arusaamine seltsimeheliikusest võivad jätta kahjulikke jälgi noore inimese hingele. On üldiselt teada, et lapse areng positiivses suunas eeldab vastavat keskkonda ning kasvataja hoolitsevat kätt. Just nooruses, millal kujuneb inimese maailmavaade ja iseloom, on hädaohtlikud individualismi ja egoismi pisimadki avaldused.

Noorsoo kasvatamisel on suur tähtsus perekonnal, kus lapsed tunnetavad esmakordselt sõpruse, armastuse ja austuse tähtsust ümbritsevate inimeste vastu. Kodus tuleb elu korraldada nii, et lapses areneks juba kõige nooremast east peale sõprus, abivalmidus ja südamlikkus. Seda ülesannet aitavad täita väga mitmesugused tegurid.

Kõigepealt peavad vanemad jagama armastust ja hoolitsust igale lapsele võrdselt. Samal ajal tuleb igapäevaste vastu olla järjekindlalt nõudlik. Pole midagi kahjulikummat, kui ühe lapse hellitamine ja esiletõstmine teiste seast — see tekitab õdedes-vendades kadedust ja vaenulikkust; sama kurb on ka ühe lapse alavääristamine, mis põhjustab teistes üleoleku ja rumala uhkuse tekkimist. Need iseloomuomadused võivad hiljem kujuneda suureks paheks ning kahjustada noore inimese elu. Taktitundeliselt tuleb luua alus õdede-vendade südamlikule vahekorrale, mis etendab olulist osa seltsimeheliikuse ja sõpruse kasvatamisel.

Õigesti suunatud armastusele laste vastu lisandub veel teisi faktoreid, nagu igale lapsele kindlaksmääratud kohustus majapidamistöodes, mis kasvatab vastutust teiste ees ning sisendab kollektiivseid harjumusi. Laste kindlate ülesannete tähtsus väljendub hästi K. Mahhova teoses «Kasvatus perekonnas», kus autor ütleb: «Minu lapsed tülitsesid harva võib-olla sellepärast, et neil oli alati palju tegemist.»

Kasvatuse vältimatuks tingimuseks on ka lapse täpne päevarežiim. Harjumine täpse ajaga — see on ühelt poolt harjumine kindlate nõudmistega iseenese suhtes, teiselt poolt aga kujuneb sel teel tähelepanelik suhtumine teistesse

perekonnaliikmetesse. Vanemad peavad tundma huvi ka selle vastu, kes on nende laste mänguseltsilisteks.

Selleks, et õigesti suunata laste suhtumist kaasslas-tesse, kasvatada nendes austust ning armastust inimese vastu, tuleb leida sobivaid meetodeid, mis aga suurel määral olenevad laste vanusest. Kuid kõigi tingimuste aluseks on sõbralik perekondlik kollektiiv ja vanemate isiklik eeskuju.

Õilsa seltsimehelikkuse- ja sõprusetunde arendamisel kuulub tähtis koht kollektiivile. Suur pedagoog N. Krupskaja rõhutas vajadust organiseerida laste elu nii, et nad õpiksid elama kollektiivselt, mitte solvama üksteist, arvestama seltsimeeste arvamusi ja soove. Meie maal on ainult see täisväärtuslik inimene, kelle vajadused ja soovid on ka kollektiivi vajadusteks ja soovideks. Meie perekond on kõigiti sobiv sellise kollektivismi kasvata-miseks.

Perekond on esimeseks kollektiiviks, kellega laps kokku puutub, kelle najal ta õpib kõige lähemalt tundma ühis-kondlikku elu ja inimeste vahekordi. Millised vahekorrad laps perekonnas eest leiab, sellisteks kujunevad ena-masti ka ta enda suhted teiste inimestega. Perekonnas jagab laps koos vanemate ja õdede-vendadega või muude sugulastega niihästi rõõmu kui ka muret. Siin hoiavad inimesi koos tugevad loomulikud sidemed. Teame kõik, et sugulased seisavad üksteisele lähemal, mõistavad üksteist paremini kui võõrad. Perekond on väike kollektiiv ja ta liikmed, elades aastaid koos, õpivad üksteist põhja-likult tundma, mõistma ja tähele panema. Ühine elukäik, ühised mälestused, kombes ja huvid, ühine töö ja omand liidavad siin inimesi tugevaks tervikuks. Perekondlikud traditsioonid muudavad koduse elu vaheldusrikkaks ja huvitavaks. Siin kasvavad lapsed sisse kodustesse töö-desse, õpivad vanemate perekonnaliikmete eeskujul hoo-litsema mitte ainult enese, vaid kogu kollektiivi eest. Kutsetöös hinnatakse inimest harilikult tema üksikute omaduste järgi, kodus, perekonnas võetakse teda aga ter-vikuna, mistõttu kujunevad siin kõige soodsamad tingi-mused isiksuse kui terviku arenemiseks. Just perekonnas kogeb laps kõige siiramalt sõprust ja inimlikku armas-tust, mis ravib ka need haavad, mis elu väljaspool pere-konda mõnikord inimestele lööb. A. Makarenko sõnadega väljendades on perekond «selleks kohaks, kus realiseerub

inimelu veetlus, kus kasvavad ja elavad lapsed — elu peamine rõõm. Perekond — see on loomulik kollektiiv, terve ja normaalne.»

Millise hardumusega meenutavad paljud inimesed veel täiskasvanutenagi oma esimesi ühiskondlikke suhteid isakodus. Nii näiteks kirjutab kirjanik A. Kitzberg oma lapsepõlvest: «Küll oli hea elada, kui kõik inimesed väikest valgepeaga poisikest armastasid ja ema klimbisuppi keetis. Ehk kui ta suvel kamateri keetis ja keedetud oad, hernerid, odraterad murule valge palaka peale päikese paistele kuivama ja mind juurde valvama pani, et kuked ja kanad ei tuleks. Kui hea oli siis ise sealt teri nokkida... Kui ema surnud, võttis vend mu oma seljataha magama, «et tal külm ei oleks». Vaiba all õpetas ta mulle saksa keelt, nii pisut-palju kui ta sel ajal ise mõistis.»

Siinjuures peab rõhutama, et perekonnal, kus on ainult üks laps, on kasvatusorganisatsioonina väiksem mõju kui paljulapselisel perekonnal. Üksiku lapse kasvatamine on raske ülesanne. Kergesti satuvad vanemad tema pärast ärevusse, igas pisiasjas hakkavad kummitama õnnetuse ended. Ümbritsetuna vanemate armastusest ja hoolest, mida lapsel kellegagi ei tule jagada, jõuab ta peagi teadmiseni, et ta on pere keskus, muutudes pikkamööda külmaks egoistiks. Ta ei oska seostada oma vajadusi teiste soovidega — tal puuduvad kogemused eluks kollektiivis.

Paljulapselisel perekonnal on selles osas suuremad eelised. Meenutame Vetkinite perekonda, keda A. Makarenko on armastusega kirjeldanud «Raamatus lastevanematele». Vaatamata väga tagasihoidlikule majanduslikule olukorrale, ajuti isegi puudusele, valitses selles perekonnas kollektiivne toon, palju suurepärast loovat optimismi. Kunagi ei olnud kuulda kisa, sõimu, laste tüli ja nuttu. Laste õue-ühiskonnas astusid Vetkinite omad alati välja rahu eest, nad olid rõõmsad, vilkad, aktiivsed ja leidlikud, kuid vältisid alati tüli ja kokkupõrkeid. Vetkinite perekonna suurepärase stiili lõi vanemate rahulik asjalikkus ja sügav armastus teineteise ning laste vastu.

Kui perekonnas on rohkem lapsi, siis paratamatult langeb neile ainult osa vanemate armastust ja tähelepanu. See kasvatab lapsi kõigepealt iseseisvamaks. Teisest küljest peavad suures perekonnas kõik arvestama teiste soove ning abistama üksteist. Laps harjub siin

kõige varasemaist aastaist kollektiiviga. Laps puutub kokku niisuguste eluliste situatsioonidega, mis ainukesele lapsele on kättesaamatud: armastus õe-venna vastu, oskus jagada midagi nendega, harjumus neile kaasa tunda. Suures perekonnas harjub laps igal sammul, isegi mängides olema kollektiivis.

Nõukogude perekond on sotsialistliku ühiskonna orgaaniliseks osaks, seetõttu kajastuvad siin kogu rahva huvid. Kuigi perekond luuakse meie ühiskonnas kahe inimese vabal tahtel, kannab ta riigi ees suuri kohustusi täisväärtusliku sugupõlve kasvatamisel. Selleks peavad vanemad ise olema eesrindlikud inimesed. Nõukogude perekond on esimeses järjekorras töökollektiiv. Kui mõlemad abikaasad armastavad oma tööd, kui nad võtavad aktiivselt osa ühiskondlikust elust, kui naine ja mees oma suhtumises teineteisesse ja kaasinimestesse avaldavad austust ja hoolitsust, kui nad toetavad oma perekonnaelus alati rõõmsat, head meeleolu — siis niisugune perekond on sõna tõelises mõttes sotsialistliku ühiskonna algrakuks. Vajaliku töömeeleolu loomise ja samal ajal seltsimehelikkuse kasvatamise juures on tähtis koht ühistel majapidamiskohustustel, millest võtavad osa kõik perekonnaliikmed. Kuue lapse ema, kellel on eeskujulikult puhas ja korralik kodu, jutustab: «Meie lapsed hakkasid juba kõige varasemast east aru saama, et pole tööd, mis alandaks inimest. Nad nägid, et nii isa kui ka ema on alati tegevuses. Kui isa, täiskasvanud mees, kes on lugupeetud töötaja, abistab oma naist kodustes töödes, kas siis tõesti võib keegi lastest keelduda vanemate korraldust täitmast.» Mahhova jutustab oma lastest: «Lastel jätkub aega nii õppetööks, ühiskondlikuks tööks, puhkuseks kui ka kodusteks töödeks. Nähtavasti oli see tingitud sellest, et meil oli aeg alati täpselt planeeritud ja peale selle oli igale perekonnaliikmele kindlaks määratud teatud tööloik. Kohustused on jagatud vastavalt laste vanusele ning nende võimetele... Lapsed on omavahel sõbralikud ja iga aastaga see sõprus tugevneb.»

Seega ei teki seltsimehelikkuse- ja sõprusetunne isenesest, seda tuleb teadlikult suunata ja kasvatada, kusjuures on oluliseks teguriks vanemate endi eeskuju nii omavahelises suhtlemises kui ka kaasinimestega läbikäimises.

Lapse ideaalkujud on esialgu tema ema ja isa, ta

püüab neid kõiges matkida. 3-aastane Ain mängis nukku-dega, mängus jäljendas ta oma kodu ja vanemaid. Üks nukk oli ema, teine isa. Pisipoiss pani nukkude suhu järg-mise kahekõne: «Isa, ma ei jõudnud veel sööki valmis, tulin alles töölt.» — «Pole viga, ma aitan sind, teeme koos.» — «Jutusta mulle nüüd uudiseid!» jne. Pojake oli meelde jätnud isegi vanemate kõneluse.

Missugune on vanemate moraalne pale, niisuguseks kujuneb see enamasti ka meie lastel. Perekonnas, kus vanemad omavahel sageli tülitsevad, kus isa käitub emaga jämedalt või ema suhtub hoolimatult isasse, kas-vavad ka lastest ebasõbralikud inimesed. Nendes hakkab juba lapsest peale pesitsema jõhkruuse ja tooruse idu, mis täiskasvanuna võib viia südametunnistuse kaotamiseni. Niisugustes perekondades jäljendavad lapsed isegi män-gudes vanemate hoolimatust teineteise vastu, samuti tülitsevad lapsed omavahel.

Teistsuguseks kujunevad aga vahekorrad perekonna-liikmete vahel niisuguses kodus, kus vanemad suhtuvad teineteisesse austavalt ja hoolitsevalt. See sõbralik toon saab omaseks ka lastele. «Mees on mul hea,» räägib üks ema, «austab mind ja see mõjustab ka lapsi. Lapsed näe-vad, et isa ja ema teineteist hindavad, ja nad harjuvad austama kõiki perekonnaliikmeid.» Isa eeskuju on eriti vajalik, et kasvatada pojas õiget suhtumist emasse ja üldse naisesse. Muuseas lausunud sõnad: «Ah naiste jutt!» jätab areneva lapse hinge parandamatu jälje. Ka vanemate erinev suhtumine tütresse ja pojasse ning neile erinevate nõudmiste esitamine sisendab lastesse märka-matult eelarvamusi, mis peegeldavad naise endist eba-võrdset olukorda ühiskonnas ja perekonnas.

Seega tuleb varajastest aastatest peale kasvatada lapsi võrdselt, ühises töös, ühiste huvide, tegevuse, vastastikuse abi ja seltsimehelikkuse tingimustes. Selle kõige aluseks on sõbralik perekondlik miljöö ning vanemate eeskuju.

Tähtis on, et solidaarsuse tunnetamine ei toetuks ainult kitsale perekondlikule sõrestikule, vaid väljuks perekonna piiridest nõukogude ja üldinimliku elu avarusse.

Kuid sageli vanemad kardavad seltsimeeste halba mõju lapsele ning püüavad last seetõttu täiesti omava-nustest isoleerida, nad ei luba last mängima teiste las-tega ega lase kutsuda neid ka enda juurde. See on väga kahjulik lapse arengule. Omavanuste hulgas tunneb laps

ennast kui võrdne võrdsete hulgas. Ta õpib iseseisvaks, vastutama oma tegude eest, olema õiglane, õpib oskust hoida oma au ja väärikust. Lapsed, kes on üles kasvanud ilma sõpradeta, elavad läbi palju raskusi koolikollektiivi astudes. Nad ei oska lihtsalt, sõbralikult pöörduda oma klassikaaslaste poole. Niisugused lapsed on sageli egoistlikud, kannatamatud, mõned aga muutuvad enesestõmbunuks, lahkusetuks, alluvad vastumeelselt teiste tahtele ega saa lahti oma rumalast isekusest.

Lapse eraldamisega teistest omavanustest jätavad vanemad ta ilma suurest rõõmust, aga mis veel halvem — pidurdavad lapse arengut, lapses kasulike ühiskondlike harjumuste arenemist. A. Makarenko ütleb: «Nõukogude inimene ei või olla kasvatatav ainult ühe isiku vahetu mõju abil. Kasvatamine on sotsiaalne protsess kõige laiemas mõttes... On mõttetu ja lootusetu mõnede vanemate katse last elu mõjustuse alt kõrvale tõmmata ja sotsiaalset kasvatust asendada individuaalse koduse dresuuriga. See lõpeb niikuinii nurjumisega: emba-kumba — kas laps murrab end kodusest vanglast vabadusse või teie kasvatate üles ebardi.»

Mõned vanemad kalduvad ka teise äärmusse: nad saavad lapse välja, nõuavad õigeaegset kojutulekut, kuid nad ei tunne mingisugust huvi selle vastu, kellega laps veedab oma aja. Lapsele on antud täielik vabadus mängude ja seltsimeeste valikul.

Vanemad peavad alati teadma, millises seltskonnas viibib nende laps. Kui vanemate ja laste vahel on usalduslik vahekord, kui vanemad on alati tundnud huvi lapse mängu ja elu vastu, siis on kerge mõjustada ka lapse sõprade valikut.

SELTSIMEHELIKKUSE JA SÕPRUSE KASVATAMINE EELKOOLIEAS

Iseloomu kujunemisele pannakse alus varases lapsepõlves. Sellepärast tuleb just siin vältida väiksemaidki kõrvalekaldumisi õigest arengust.

Igasuguste kasvatusvahendite, sealhulgas ka seltsimehelikkuse ja sõpruse kasvatamise viiside ja võtete kasutamine oleneb suurel määral lapse vanuseastmest.

Iga vanus, millega kaasnevad teatud vanuselised iseärasused, eeldab ka erinevat suhtumist lapsesse.

Vajadus kaaslaste järele ja võime olla sõprussidemetes teistega on inimesele omane igas elueas. Samal ajal aga sõpruse iseloom ja sisu, selle sügavus ja püsivus muutuvad vastavalt inimese eale. Laste sõprust üldiselt iseloomustab see, et mida noorem on laps, seda vähem omane on talle sõpruse sügavus ja püsivus. Iga vanuseperiood toob kaasa uue seltsivusvormi.

Oma elu esimesel aastal, millal lapsel puuduvad veel kõneoskus ja võime iseseisvalt kohalt teise liikuda, on imik täiesti oma ema hoole all. Ema toidab last, teeb talle vanni, paneb magama, jagab õrnusi — kõigele sellele reageerib imik hea enesetundega ja rõõmsalt. Need positiivsed tundmused kanduvad üle nendele inimestele, kes lapsega tegelevad — kõigepealt perekonnaliikmetele. Nii tekib lapses armastustunne oma vanemate ja kodu vastu. Imikueas väljakujunenud suhted on aluseks edaspidisele arengule. Sellepärast vajab laps selles eas tähelepanelikku kohtlemist.

Sel astmel võime aga märgata kaht äärmuslikku viisi lapse eest hoolitsemisel. Ühelt poolt liigne hoolitsus lapse eest, teiselt poolt lapse täiesti omapead jätmine. Viimane on kahjulik eriti lapse arengu esimesel etapil, harjumuste kujundamise perioodil. Üksinda jäetud laps hakkab inimesi võõristama. Laps, kes on ilma jäetud vanemate hellusest ja hoolitsusest, kasvab üksiklaseks ega harju kergesti kollektiiviga. Sellest, missugust mõju avaldab lapsesse armastav suhtumine, jutustab üks lasteaiakasvataja: Leo nuttis sageli, tülitses teistega, ei võtnud osa ühismängudest. Kuna Leol ei olnud ema, hakkasin poisi eest rohkem hoolitsema, istusime koos, vestlesime, laulsime. Ma püüdsin talle anda seda, mis tal puudus — emaarmastust. Kui isa nägi pojale järele tulles Leo rõõmsat nägu, oli ta väga imestunud. Poeg vastas isa küsimuste peale ootamatult: «Mind armastab nüüd kasvataja.»

Liigne hoolitsus lapse eest seisab selles, et lapsega tegeldakse palju, teda ei lasta kunagi üksinda mängida, alati keegi kõnetab teda, hüpitab või suigutab. Niisugune laps ei saavuta suuremaks kasvades kergesti iseseisvust ning vajab alati juhtimist teiste poolt. Egoism ja individualism, mis sageli ilmnevad väikeste laste juures, on

samuti liigse hoolitsuse resultaat. Oma elu esimestel aastatel, kui laps on veel abitu, kuulub temale kogu perekonna tähelepanu. Ema ja isa, sageli ka vanaema ja vanaisa kogu hoolitsus kuulub nüüd väikesele «pesamunale» — seda tehakse mõtlematult ja pimedalt, nn. ahviarmastusega. Individualismi põhjused seisnevad selles, et laps varasest east harjub ning peab iseenesest mõistetavaks, et teda hästi toidetakse, riietatakse, ostetakse mänguasju ning täidetakse teised tema nõudmised. Seejuures vanemad ise loobuvad paljust, kusjuures oma ohvrimeelsusest räägitakse sageli ka väikesele kangela-sele. Laps harjub mõtlema ainult endast, teab, et iga tema soov on vanematele seaduseks. Vanemad samal ajal aga ei oota vastuarmastust lapselt: temalt ei nõuta ema-isa ega teiste inimeste eest hoolitsemist. Emal valutab pea, aga tema armastatud Boris võib toas toolidega mängida mürisevat rongi. 5-aastase Miku ema tuleb pärast väsitavat tööaega pojale lasteaeda järele. Mikk on õnnelik, kaelustab ema, ta armastab väga oma ema... kuid see ei sega teda nõudmast, et ema kannaks teda süles koju. Ema palved ei loe midagi, poiss hakkab karjuma — ja lõpuks võtab ema poja sülle. Mõned vanemad peavad seda isegi tugeva iseloomu tunnuseks ja rõõmustavad selle üle: «Minu lapsel on niisugune iseloom — kui midagi tahab, järele ei anna.»

Egoismi sisendatakse mõnikord ka näiliselt süütu jutuga. A. Makarenko toob tabava näite selle kohta, kuidas vanemad märkamatult soodustavad egoismi tekki-mist. Lapsele antakse piima juua, laps ei taha enam, aga kasvataja võtab appi kavaluse: «Vaata, kass tahab ka piima, aga kassile me ei anna, joo piim ise ära!» Muidugi — laps taipab, et mis oma, see peab ka endale jääma, keegi ei tohi osanik olla. Ema saadab tütre õue mängima, kuid ise manitseb seejuures: «Vaata, et sa kel-lelegi oma mänguasju ei anna!»

Hästi toimib aga see ema, kes kunagi ei keela last jagada teistega oma mänguasju ja maiustusi, kinkida mõnd eset kaaslasele või viia oma lill lasteaeda rõõmuks kogu kollektiivile. Vähe sellest, arukas ema isegi õhutab last jagama oma asju teistega — ja seda juba varajases east peale. 2-aastane Mari sööb koos oma nukkudega, laps ei lepi kuidagi olukorraga, et nukud jäävad söömata. Seesama laps ei söö küpsistki üksinda ära, vaid jaotab

selle ema, isa ja vanaema vahel. On päris selge, et lapses ei arene heldus iseenesest, sellele tuleb teadlikult alus panna juba imikueas.

Seltsimehelikkuse- ja sõprusetunde kasvatamisele pannakse alus eelkoolieas ka helluse kasvatamisega. Selle põhjendamiseks olgu kaks vastupidist näidet.

Sulevi ema vaatab rahulikult pealt, kui tema poeg peksab kassi või piinab kärbseid. (Laps teeb seda esialgu ilma halbade kavatsusteta, aetuna algelisest üleolekustundest.) Mängimiseks ostetakse Sulevile püsse ja kahureid.

Olevi ema aga õhutab oma last isegi elutut nukku ravima, kui see kogemata kukkudes on haiget saanud. Ja kui südamlikult siis väike Olev puhub ja paitab oma kalli nuku haiget kohta! Kui innukalt see laps toidab tuvisid tänaval ja kui hoolitsevalt ta abistab suuremaks saades haigeid ja vanemaid inimesi.

Aga Sulevist kasvas karm inimene, kes ei kohku tagasi teistele inimestele, isegi oma vanematele kannatusi tekitamast.

Helduse ja helluse kasvatamisega pannaksegi kõige nooremast east peale alus tähelepanelikkusele, teiste arvestamisele, sõbralikule ja hoolitsevale suhtumisele inimestesse.

Tähelepanelikkuse ja abivalmiduse väliseks avalduseks on viisakus vanemate vastu ja nende abistamine. Viimane seisneb selles, et laps täidab iseseisvalt kõik temale antud ülesanded. Perekondlik «korraldus» on õige siis, kui igal lapsel on oma kohustus kodustes majapidamistöodes, mille täitmist kontrollivad vanemad. Kodused ülesanded muutuvad vastavalt laste vanusele, seejuures aga püsib ülesande pidevuse nõue. Väikesi ülesandeid võivad täita juba 2-aastased lapsed, kuid lapsel peab kujunema harjumus täita teatud ülesannet iga päev. Mahhova jutustab, et igal lapsel, alates kõige vanemast pojast kuni kõige noorema tütreni on oma kindlad ülesanded. Isegi pisikesel Mariettal on palju tööd, ta hoiab korras oma mänguasjad ja kastab nüüd juba lilli. «Ise on ta igal juhul veendunud, et ta osutab meile kõiges suurt abi.» ütleb ema.

5—6-aastased lapsed võivad juba osa võtta perekonna eelarve koostamisest. Tuleb harjutada lapsi osa võtma perekonna majanduslike küsimuste lahendamisest, kus-

juures esiplaanil peavad olema kogu perekonna vajadused, et lapsed harjuksid loobuma vähemolulistest isiklikest soovidest teiste kasuks.

Südamlikke soove «tere hommikust» ja «head ööd» ning võlusõnu «palun», «tänan», «anna andeks» ei kasutata ainult vormitäiteks, nendega väljendatakse austust teiste inimeste vastu. Lastelt nõutakse viisakat kõnet selleks, et juba maast-madalast sisendada märkamatult lapsesse tähelepanelikkust täiskasvanute vastu. Sama ülesannet täidab ka nõue, et väike laps ei segaks vanemate inimeste jutuajamist kisa või vahelerääkimisega.

Kõiki neid omadusi — hellust, heldust, tähelepanelikkust, abivalmidust — tuleb istutada lastesse esimestel eluaastatel. Enne kui lapsed väljuvad kodusest ringkonnast laste õueühiskonda, peavad neil olema kujundatud kõik eeldused kollektiivseks mänguks. Egoistlikust ja ainult ennast arvestavast lapsest ei saa kunagi head seltsimeest, hoolimatu ja süd ametu laps ei saa kunagi heaks sõbraks teisele.

Eespool toodud tingimustele lisandub veel õigete suhete loomine õdede-vendade vahel. Lapsed, kes tülitsevad oma perekonnas, on ebasõbralikud ka võõraste seltsiliste vastu.

Laste omavahelist sõprust ja iseloomujoont, et vanemad lapsed alati abistaksid nooremaid, tuleb hakata kasvatama juba siis, kui õde või vend pole veel sündinudki. Lapse ettevalmistamine uue perekonnaliikme ilmutamiseks on väga oluline ka lapse hingelise vapustuse vältimiseks. Kuid vanemad sageli ei mõtle sellele, arvates, et küll laps hiljem ise näeb, et uus perekonnaliige on juurde tulnud. Lapse psüühika arvestamine on oluline just eelkoolieas. Suuremad lapsed saavad paljustki ise aru ega vaja niivõrd vanemate abi selles küsimuses. Laste peenetundelisest ettevalmistusest oleneb ka nende edaspidise sõpruse kujunemine. Kui vajalik on taktitundeline käitumine sel puhul, iseloomustab üks juhtum. Esimesel momendil, kui õde toodi koju, oli Andres väga õnnelik. Kuid juba õhtul muutub ta väga nukraks, rusuv üksindusetunne vaevab teda. Ta kõnnib üksinda mööda tube, kus seni oli tema ainuke peremees. Pika päeva muljed ja uus, muutunud olukord panevad Andrese lõpuks nutma. Vanaema ei mõista poisikest ning ütleb kurjustades: «Kas sul häbi pole nutta, ise juba suur

poiss.» Andres langeb meeleheites vanaemale kaela: «Vanaemake, viime õe tagasil!» Alles nüüd märkas ema poja elamusi ja hakkas temale suuremat tähelepanu pöörama. Andres hakkas pikkamööda hoolitsema õekese eest. Nüüd ei oska Andres isegi ette kujutada, kuidas ta võiks olla ilma õeta!

Lapse meelepaha sel puhul on täiesti arusaadav, sest tema olukord on äkki muutunud: perekonna tähelepanu keskpunktiks ei ole enam tema, vaid nüüd juba noorim perekonnaliige. Lapse hingelise krahhi vältimiseks õe või venna sündimisel võib toimida mitmeti. Üks ema tegeles enne imiku saabumist sageli teiste lastega, võttis neid oma lapse juuresolekul sülle, abistas ning jutustas neile väikesi lugusid. Taktiküllane on ka jutustada, et ühes perekonnas on väike laps ja kuidas vanemad lapsed teda hoiavad ning armastavad. Nii tekib lastel iseenesest soov saada ka endale väike õde või vend ja nad on väga õnnelikud tema saabumisel. Nii pannakse juba väikesena alus sõbralike suhete kujunemisele õdede ja vendade vahel.

Tütred ja poja erinev hindamine on eriti kahjulik vanemate laste puhul. Kuid ka eelkooliealistesse lastesse jäta-
vad mõtlematult lausunud märkused mõnikord jälgi, mis ei kustu kergesti. Vahel öeldakse poisile: «Mis sa nutad, ega sa tüdruk ole» — nagu ainult tüdruk kui poisiga võrreldes vähemväärtuslik võiks nutta! Tüdrukule aga öeldakse: «Mis sa mürgeldad nagu poiss» — jällegi kasutatakse sõna «poiss» halvas tähenduses. See aga loob lastesse vastastikku vaenuliku suhtumise.

Selleni võib kergesti jõuda ka siis, kui ei suunata oskuslikult vanemaid lapsi hoolitsema nooremate eest. On muidugi loomulik, et suuremad lapsed aitavad väikesi riietumisel, söömise juures ja jälgivad neid mõnikord mängimisel. Kuid eelkoolialise lapse õlgadele ei või siiski panna kogu hoolitsust noorema eest. Pole midagi kurvemat kui 5—6-aastase «lapsehoidja» saatus: ta on ilma jäetud vabast ajast ja iseseisvast mängust. Niisugune ebaloomulik kohustus võib halvasti mõjuda tema moraalsele arengule ning väike vend või õde muutub talle isegi vastumeelseks.

Halb on olukord ka siis, kui kõiges õigustatakse nooremaid lapsi, nõutakse, et vanem vend või õde täidaks kõik noorema soovid, annaks tema kätte oma asjad jne.

Hästi teevad need vanemad, kes kasvatavad nooremates lastes austust oma suuremate õdede-vendade vastu. Seejuures tuleb silmas pidada, et ei kujuneks teist äärmust, kus vanem vend muutub valitsejaks nooremate üle.

Südamlik oli Mahhova laste sõprus, mida illustreerib eredalt väljavõte kirjast, mille saadab frondilt vanem vend Džanik oma väikesele lemmikõele: «Mariettake, palun sind väga, hoolitse hästi oma väikese õe Ina eest ja vaata, et ema ära ei väsiks. Sa oled nüüd ju täiesti suur ja ma jään sinu peale lootma. Ma jutustan siin kõigile seltsimeestele sinust ja loen neile sinu kirju ette. Nad saadavad sulle terviseid. Ole terve, suudle Inakest.

Sinu vanem vend Džanik.»

Missugune liigutav tähelepanelikkus ja hoolitsus oma perekonna liikmete eest!

Noorelt kujunenud sõprus õdede ja vendade vahel püsib enamasti kuni surmani.

Umbes kolmandast eluaastast peale, millal laps on omandanud kõneoskuse, suudab kõndida ja tahab juba kõike «ise» teha, hakkab laps otsima seltsi omataolistega. On saabunud periood, millal laps väljub oma toast ja läheb õue või koridori otsima mängukaaslasi. Selles eas laps veel ei vali, ei lähene teisele sümpaatia pärast nagu hiljem, vaid seltsib ja mängib sellega, kes juhtub tema piirkonda. Niisuguseks kaaslaseks võib olla täiesti võõras laps — tutvus sobib ikkagi kiiresti. Mängus nad ei leia alati ühist keelt. Nad mängivad küll kõrvuti, kuid ei oska mängu organiseerida, tegutsevad enamasti omake. Vaatamata sellele ei taheta aga loobuda teise seltskonnast: kui üks otsustab eemale minna, järgneb ka teine temale. Niisugune käitumine näitab seltsimisvaistu rahuldamise algeid. Õieti varane lapsepõlv ei tunnegi sõprust kui niisugust, vaid ainult suhteid, mis lähenevad seltsimehelikkusele. Omavahelisi sidemeid luuakse ja katkestatakse üsna kergesti. Need suhted baseeruvad välistel faktoritel ja sageli ei mõjusta lapse sisemaailma.

Laste sõprus võib tekkida väga juhuslikult. Otsustavat osa etendab territoriaalne lähedus. Alguses hakkavad koos tegutsema ja saavad sõpradeks need, kes elavad ühes majas või ühel hoovil. Laste suhete aluseks on mõnikord ka mingi ajutine harrastus: ühise mänguasja valmistamine või kasutamine jne. Teiste hulgas õpib aga laps käituma, õpib ise hindama oma võimeid ja jõudu.

Lapse suhtlemine oma mängukaaslastega peab toimuma järelevalve all, kusjuures on vaja pöörata tähelepanu vormidele, milles areneb laste sõprus. Mõnikord hakkab energilisem laps teisi käsutama. Saavutunud alati ülekaalu, hakkab ta ennast hiljem pidama teistest paremaks — siit algab mõnede negatiivsete joonte areng lapses. Tagasihoidlikumate laste initsiatiiv surutakse maha. Kuna nad kardavad ilma jääda mängukaaslastest, püüavad nad kõiges alluda. Nendes hakkab võitu saama liigne tagasihoidlikkus ja häbelikkus, mille all nad hiljem raskelt kannatavad. Mõni isegi loobub seltsimeestest ja muutub üksikuks.

Eelkooliealiste laste juures võib sageli märgata ka tülisid. Konfliktid tekivad enamasti mänguasjade pärast, vaidlust tekitavad ka mängus osade jaotamine, mängu järjekord, jalutuskäiguks valitav koht jne. Keegi ei taha loobuda oma esialgsest mõttest. Kuidas suhtuda laste lahkhelidesse? Reeglit selle kohta oleks raske anda, kuid põhiliselt peaks lähtuma laste iseseisvuse printsiibist: ei ole otstarbekohane, kui täiskasvanu lahendab kõik laste konfliktid. Nii muutuksid lapsed varsti abituks ja otsustusvõimetuks.

Sageli esineb eelkooliealiste laste juures kaebamisi. Iseenesest kaebamine vanemate laste puhul takistab seltsimehelikkuse arenemist. Kuid 5—6-aastane laps ei tekita sellega teadlikult teisele ebameeldivust. Ta ruttab ainult emale rääkima seda, mis on vastuolus tema seniste tõekspidamistega: «Ema, Hillil on käed mustad», «Viktor sõi lund», «Ilmar ütles rumala sõna» jne. Sellesse ei või muidugi eitavalt suhtuda. Ema avaldab oma imestust selle üle, kuidas üks või teine laps võis nii käituda, selgitab oma lapsele, kui halb ja inetu see on. Seega eelkooliealiste «kaebamist» saab hästi ära kasutada oma lapse positiivseks mõjustamiseks. Kuid lapsest ei tule kujundada «pealekaebajat», kes püüab oma egoistlikku tahet läbi viia vanemate vahelesegamise abil.

SELTSIMEHELIKKUSE JA SÕPRUSE KASVATAMINE NOOREMA KOOLIEA LASTE JUURES

Seltsimehelikud suhted nõukogude kooliõpilaste vahel kasvatavad neis armastust kooli ja kodumaa vastu, õpetavad neid asetama ühiskondlikud huvid kõrgemale isik-

likest huvidest. Seepärast on seltsimehelike ja sõbralike suhete kasvatamine ja tugevdamine õpilaste vahel üheks tähtsamaks ülesandeks nõukogude kooli ja lastevanemate ees.

Noorem kooliiga, mis võtab enda alla aastad 7-st kuni 12-ni, on aeg, millal laps väljub fantaasiapärasest mängumaailmast ning astub kooli.

Kooli astumine tähendab suurt muutust lapse elus. Ta satub paljude omavanuste hulka. Kontrast on eriti tugev, kui laps pole varem käinud lasteaias. Teiste hulgas viibimine nõuab ka vastavat käitumist. Ta peab alluma kaasõpilastele ja kooli määrustele. Seetõttu tuleb last hoolikalt ette valmistada kooli astumiseks, eriti peab arendama tema iseseisvust. Koolis tekib uus tegevusringkond, uued huvid. Sõbralikuks lähenemiseks ilmub palju uusi aluseid, kuigi need on alguses küllalt juhuslikud.

Esimestel päevadel on laps koolis üksinda, vaatleb ja imetleb, kuid peagi tekib tal lähemaid suhteid teistega. Esimene tutvus areneb vahetundides, kus lapsed tunnevad endid vabamana. Poisid jooksevad koridorides alguses juhuslike seltsimeestega, isegi mitte huvituses, misuguses klassis käib tema kaaslane. Väikesed tüdrukud vaatavad üksteisele otsa, mõnikord lihtsalt naeratavad, võtavad käest kinni, püüdes nii sümpaatiat äratada. Tundides aga unustavad nad igasuguse ühtekuuluvuse, isegi ei märka üksteist.

Juba esimestel päevadel ilmneb laste juures nende koduse kasvatuse mõju. Nii on mõni laps äärmiselt tagasihoidlik ja võõristav. Näiteks hoiab väike Mikk eemale kaasõpilastest, kui mõni püüabki temale läheneda, tõrjub Mikk ta kaugemale oma seltsimatu ning mitte millestki huvitava loomusega. Ema ja isa hoidsid Miku eemal «halbade mõjudest» ning kasvasid teda üksikuna. Nüüd on lapsel raske sisse elada koolikollektiivi. Mõned lapsed on väga egoistlikud: mingil juhul ei taheta loovutada oma asju teisele. Õpetaja märkusele järgneb põhjendus: «See on minu oma.»

I ja II klassis ei tunne õpilased end veel küllaldaselt määralt kollektiivi kui/terviku osana, vaid on suunatud üksikult õpetaja kui keskuse poole. Õpilased tunnevad sel astmel veel vähe huvi oma kaaslaste õppeedukuse vastu. Sageli kaevatakse tühiste asjade pärast oma kaasõpilaste peale. See kõik räägib sellest, et laste koolielu

esimesel etapil seisab õpetaja ees ülesanne liita I klassi õpilasi, et nad hakkaksid ennast tundma ühise kollektiivi liikmetena. Mitte väiksem ei ole ka lastevanemate osa selles.

Järk-järgult kujuneb nooremates kooliõpilastes sõpruse mõiste, arusaamine sellest, milles sõprus ja seltsimehelikkus peavad väljenduma. Kõige tähtsamaks sõpruse avalduseks peetakse mitte kakelda ja mitte tülitsema.

Sedamööda, kuidas õppetöö muutub keerulisemaks ja tõsisemaks ning õpilased hakkavad üha rohkem sellest huvituma, ilmneb uus ja olulisem alus sõpruseks. Kui laps saavutab juba esimesi edusamme — oskab ilmekalt ja ladusalt lugeda rasket pala või ilusasti kirjutada keerulisi tähti — tekib tal vajadus seda jagada teise õpilasega, kuulata tema arvamust. Samal ajal hakkab ta huvituma ka teiste tööst: «Eve luges täna kiiresti ja hästi.» Huviga näidatakse teistele ka oma koduseid töid. Suur osa sõpruse arengus on kujunevatel ühiskondlikel huvidel. Uhkusega räägib Rein isale: «Minu sõpradeks on viiemehed Olev ja Peeter — nad on head poisid, me teeme koos seinalehte.» Siinjuures tulebki rõhutada, kui vajalik on eriti koolieas usalduslik vahekord laste ja vanemate vahel. Tuleb hoolitseda, et koolimine ei kujuneks lapsele kodust võõrdumiseks. Lapsed tahavad heameelega rääkida ja näidata, mis koolis tehti. Kui vanemad tunnevad lapse rõõme ja muresid, siis on võimalik last juhtida ja talle nõu anda, kus see on vajalik. Harjumus jutustada oma tegevusest ja sõpradest omandab seda suurema tähtsuse, mida vanemaks saab laps ja mida suuremat osa hakkab etendama tegevus väljaspool oma õue, kuhu vanemate silm ei ulatu. Seepärast tuleb juba varakult luua vanemate ja laste vahel usalduslik vahekord ning koolieas jätkata seda huvitundmisega lapse elu vastu.

Kooli ja vanemate kasvatuse mõjul arenevad lastes üha enam nn. moraalsed seisukohad ja arusaamised sõprusest. Lapsed hakkavad seltsimehele esitama kindlaid nõudmisi. Hinnatakse neid, kes ei hülga seltsimeest hädas, mõistetakse hukka neid, kes sõbrale midagi ei loovuta. Eriti kõrgeks peetakse seltsimehe tagasihoidlikkust ja sõnapidamist. «Olevil on kõik viied, joonistab hästi, kuid mitte kunagi ei lähe uhkeks ja kõik armastavad teda», räägivad lapsed. Karli aga ei armasta teised lapsed, sest ta räägib üht, aga käitub hoopis teisiti. Karl

oskab küll kirjutada häid artikleid, kuid nagu räägib tema klassikaaslane: «...ta kirjutab küll üht, aga teod on tal teised. Ta õhutab teisi sporti tegema, kuid ise ei tee hommikvõimlemistki, uisutamisest, suusatamisest rääkimata. Ta ütleb, et peame alati aitama kaasõpilasi, aga kui Karli paluti minna haige Viktori juurde ja viia talle koduseid ülesandeid, siis ta keeldus, öeldes, et ta peab täna lõpuni lugema huvitava raamatu. Meie ei armasta selliseid, kes räägivad üht, aga teevad teist.» Milles on Karli ema viga poja kasvatamisel? Ema ainult selgitas pojale, et peab olema hea, aitama seltsimehi ja loetles talle teisigi voorusi, hoides poega seejuures eemal kaaslaste halbadest mõjudest. Kogu koduse elu korraldus ei arendanud Karlis oskust ega harjumust elada kollektiivis. Kui laps kasvab eeskujulikuks ainult välistes käitumisvormides, kuid kogu tema sisemine olemus on sellele vastupidine, siis kannatab selle all kõige enam laps ise, sest niisugune laps ei leia kunagi teiste poolehoidu ning temast hoitakse eemale.

Koolil ja lastevanematel on vaja tugevdada häid suhteid laste vahel, kuid võidelda väära seltsimehelikkuse vastu ja põhimõtte vastu seltsimeest mitte välja anda. Mitte alati ei ole lastel õiget arusaamist sõprusest, siin lähevad lapsed mõnikord väärale teele, vastandades isikliku sõpruse klassi või kooli üldistele huvidele. Seega on vanematel tarvis tähelepanelikult jälgida laste moraalsete seisukohtade arengut, seda, kuidas see areng ilmneb nende kujutlustes «sõpruse seadustest». Anne ja Väino läksid alati koos kooli ja koju, külastasid teineteist ja abistasid koolitöös. Kui Anne kord teatas Väino emale tema poja mõningatest distsipliinirikumistest, solvus poiss ja arvas, et Anne ei ole tema sõber, sest ta kaebas. Õigesti talitas Väino ema, kes tegi pojale selgeks, et Anne on tõeline sõber, sest ta rääkis emale sellepärast, et kasvatada Väinot, parandada sõbra käitumist. Ema ütles, et Väinol tuleks niisugust tegu ainult hinnata. Nii aitaski Väino ema taastada laste sõpruse ning juhtida see õigele teele.

Mõned õpilased arvavad, et õige on varjata lähedaste sõprade puudusi, ning eemaldavad oma ringkonnast need õpilased, kes astuvad avalikult välja oma seltsimehe ebasobiva käitumise vastu. Siin tuleb lastele selgitada, et ainult siis on tegemist tõelise sõprusega, kui sõbra vigu

ei varjata, et sel teel aidata sõpra vabaneda oma vigadest. Siinjuures tuleb aga hoiduda pahatahtlikust kaebamisest, mille motiivid võivad olla järgmised. Vanemad inimesed, eelkõige õpetaja, ema ja isa, on lapsele selles eas suureks autoriteediks. Et tõmmata endale nende tähelepanu, pöörduvad lapsed õpetaja või vanemate poole kaebustega, et teised lapsed ei allu ühel või teisel viisil nende poolt esitatud nõuetele. Seejuures nad ei kavatse esialgu sellega kaaslasele elameeldivusi valmistada. Õpetajal ja vanematel peab siin olema palju takti, et ühelt poolt ära kasutada laste tähelepanekud, kuid et need teisest küljest ei kujuneks halvaks harjumuseks — kaebamiseks selle sõna tõelises tähenduses, mis toob kaasa ebasõbralikke vahekordi. Kasvataja peab siin eelkõige teostama profülaktikat, et ei oleks pinda kaebamiseks. Kui seda aga esineb, tuleb selgitada lastele, et tähtis ei ole tegelda ainult seltsimehe vigade otsimisega, vaid sõpru tuleb abistada heade tulemuste saavutamisel. Kõik kriitilised märkused aga tuleb teha avameelselt ja sõbralikult seltsimehele endale.

Noorema kooliea laps ootab vanemate tähelepanu kiituse näol. Ka siin peab olema mõõdukas. Edukaid lapsi tuleb õpetada mitte kiitlema oma saavutustega, vaid abistama nõrgemaid seltsimehi, kasvatades sellega sõbralikke suhteid laste vahel.

III ja IV klassis kujuneb välja õpilaskollektiiv oma keerukate suhetega, omavahelise ülesannete jaotusega, tõuseb huvi oma klassi õppeedukuse vastu. Kui I klassi õpilasele on ükskõik, kas talle tehakse märkus teiste juuresolekul või üksi, siis algkooli vanemates klassides on etteheide kollektiivi ees hoopis ebameeldivam. Seltsimeeste ring muutub koolis järjest laiemaks, lapsele muutuvad lähedasteks kõik klassikaaslased ning paljud õpilased ka teistest klassidest. Kuid see on siiski noorema kooliea laste kollektiiv, kus seesmine organiseeritus, sisemine eñesedistsipliin on alles vähe arenenud. Seda peavad arendama kool ja lapsevanemad.

Lapsed viibivad suure osa oma ajast kodus ja kodu läheduses hoovil või tänaval. Tungist seltsimeeste järele püüab laps kogu oma vaba aja veeta teiste laste hulgas mängides. Seltsimehelikuks lähenemiseks on ikka mõnesugused põhjused: samal õuel elavate laste hea tutvus, teisel võib olla huvitav mänguasi või on tal mingi meeldiv

väline omadus — need tegurid võivad vanemale inimesele ka märkamatuks jääda. Et kujundada lastes õigeid suhteid seltsimeestega, peavad lapsevanemad tingimata tundma õppima last ümbritsevaid seltsimehi. Alles siis võivad nad omalt poolt häid vahekordi soodustada või mittesobivaid iseloomusid — kui nad pole mõjustatavad — lahutada. Märgates sõbra negatiivset mõju lapsele, peaks siiski alustama sõbra kasvatamisega. Enamikul juhtudel annab see häid tulemusi. Vastasel korral aga tuleb silmas pidada, et igasugune vaheleastumine peab toimuma taktiküllaselt, et mitte riivata lapse tundeid.

Kui eelkoolieas seltsivad vabalt nii poisid kui tüdrukud, siis nooremas koolieas on sõprus mõlemasooliste laste vahel harvem nähtus ja sellel on peamiselt kollektiivne iseloom. Seda noorema ja keskmise kooliea laste iseloomulikku joont tuleb teadlikult arvestada: vanemad püüdku alati suhtuda võrdselt poistesse ja tütarlastesse ning suunaku oma lapsi segakollektiividesse. Vanematel tuleb oskuslikult ületada ka need väärarusaamised, mis lastesse võidakse sisendada väljaspool kodu. III klassi õpilane Jüri tuleb esimesel koolipäeval koju väga ärritatult. Visanud portfelli toolile, ütleb Jüri: «Emake, meie kooli saadeti tüdrukuid — umbes 15 tükki. Mina nendega küll ei hakka ühes istuma.» (Niisugust suhtumist kuulis ta teiselt.) Kuidas käitub ema? Ema vaatab poega karmilt: «Kuidas sa ütlesid — tükki? Siis tähendab, mina olen ka tükk?» Jüri armastas väga oma ema ega tahtnud teda mingil tingimusel solvata. Ema seletas, et iga tüdruk saab kord laste emaks. «Ka mina olin kunagi tüdruk. Kõik, mis sa teed tüdrukutele, teed sa minule, solvad tüdrukut, solvad ka mind,» ütleb ema. Jüri istuski hiljem koos tütarlapsega ja abistas teda õppetöös.

Lapsevanemad peavad enda ees nägema mitte ainult oma last, vaid kogu laste rühma, mõjustades seda koos teiste lastevanematega. Siis tunneb ka laps ise vastutust kogu kollektiivi ees. III klassi õpilane mängis kaua kaasklastega ning jättis täitmata kodused ülesanded. Ema ja isa ähvardavad, et nii ta võib jääda klassikursust kordama. Õpilast aga niisugune motiiv sugugi ei liiguta, tal ei ole midagi III klassi vastu ja ta on heameelega nõus seal veel ühe aasta käima. Kui aga vanemad pööravad peatähelepanu kollektiivile — sa viid alla oma klassi taseme, kuid sul on väga hea klass — siis tunneb laps, et ta ei vastuta

mitte ainult enda, vaid kogu kollektiivi eest, ning ta hakkab juhinduma kogu kollektiivi huvidest. See ongi kasvatuspeamiseks eesmärgiks.

11—12-aastased lapsed alluvad juba teadlikult kollektiivi distsipliinile. See on tõelise seltsimehelikkuse kujunemise periood. Klassi- ja koolikollektiivi taustal tekivad väiksemad rühmad ja sõpruskonnad ühise töö ja mängu alusel. Sellise liitumise sobivamaks vormiks on pioneerisalk, -rühm ja -malev. Pioneeriorganisatsioonis kujunevad eriti tugevad seltsimehelikud suhted. Siin ootavad lapsi uued ühiskondlikud kohustused, huvitavad üritused ja seltsimehelike sidemete uued vormid.

SELTSIMEHELIKKUSE JA SÕPRUSE KASVATAMINE KESKMISE KOOIEA LASTE JUURES (12—15 A.).

Ka keskmise kooliea noorema astme lapsi (12—13 a.) veetleb tegevus kollektiivis. Koolis tavaliselt kõik õpilased rühmituvad, et tegutseda koos mingis kambas. Siia kuulub enamasti 4—5 õpilast ning rühma eesotsas on tavaliselt mõne omaduse poolest silmapaistev õpilane, kes tõmbab endaga kaasa samahuvilisi. Tegevus niisugustes kampades on selle eeslastele äärmiselt huvitav: neile meeldib romantika, nad tahavad olla ettevõtlikud ning näidata oma julgust. Kasvava energia tõttu köidab lapsi kõik see, mis võimaldab aktiivset tegevust ja kollektiivseid töövorme.

Kui kamba juhiks on tubli õpilane ning selle tegevus pole vastuolus kasvatuspõhimõtetega, siis tuleb kampa pidada tähtsaks teguriks lapse arengus. Laps õpib tegutsema koos teistega, olema hea seltsimees, hoidma kaaslaste saladusi.

Noorte loomulikule kalduvusele koonduda kampadesse on antud kindlam vorm noorteorganisatsioonide kujul.

Need on vajalikud eriti seetõttu, et tung tegutseda salajastes kampades võib kujuneda mõnel juhul ohtlikuks, kui puudub järelevalve. Üks noor võib enda järele tõmmata terve rühma lapsi ning organiseerida koos mitmesuguseid huvitavaid ja esialgu süütuid üritusi, nagu ühised pallimängud, väljasõidud, matkad jne. Kui nad aga märkavad, et neid on jäetud omapead, et keegi ei huvitu nende tegevusest, võib ettevõtlikkus ja seiklusihha viia neid kõlblate põhimõtete unustamiseni.

Ühes Moskva koolis demonstreerisid mõned keskmise kooliikka kuuluvad õpilased oma vahvust ja julgust sel teel, et moodustasid organisatsiooni, mille liikmed tulid hilistel õhtutundidel kokku, et sooritada mitmesuguseid «julgustükke». Nii näiteks tegi selle organisatsiooni «staap» oma «käskkirjaga» ühele poisile ülesandeks teatud päeval kell 23 korrapidaja-militsionääri valvemajakese seinale joonistada surma sümbol; korralduse täitmisest tuli «staabile» ette kanda. Kui selle «organisatsiooni» liikmeilt päriti, mis ajas neid selliseid ulakusi tegema, vastasid nad, et muud polnud teha.

Väärkäitumise vältimiseks tuleb lastele võimaldada eakohast positiivset tegevust. Lapsed on energilised, ettevõtlikud, teadmishimulised, nad hindavad mehisust ja julgust. Iseloomustavaks jooneks keskmises koolieas on ka püüd iseseisvusele ja tahe näidata oma algatusvõimet. Laste iseloomule selles eas vastab pioneerorganisatsiooni tegevus, mis on rajatud pioneeride initsiatiivile ja omaalgatusele. Kohustused organisatsiooni ees ning hoidev suhtumine pioneerikaelarätisse kasvatavad austust seltsimeeste vastu.

Pioneeriliikumisel on suur tähtsus: ta haarab lapsi nende kiire vaimse kasvu ajal ning aitab kaasa laste ühiskondlike harjumuste kujunemisele. Suur pedagoog ja pioneeriliikumise algataja N. K. Krupskaja ütles, et «osavõtt noorte pioneeride organisatsioonist võimaldab lastel läbikäimist seltsimeestega, annab palju rõõmsaid elamusi, annab teadmisi tööliklassi võitlusest, äratab nende teadmishimu».

Pioneerorganisatsiooni lähimateks abalisteks ning suunajateks koolis on õpetajad. Kuid ka lastevanemate osa on suur.

Arvestades pioneerorganisatsiooni tähtsat osa lastes seltsimehelikkuse ja sõpruse arendamisel, peaksid lapsevanemad soovutama oma lastel pioneeriks astuda ning muutma lapse vastuvõtmise pioneerorganisatsiooni meeldejäävaks sündmuseks, et laps tunnetaks oma vastutust seltsimeeste ees selle tähtsa sammu astumisel. Ka igapäevases pioneeritöös tuleb last abistada, et ta leiaks rõõmu ülesande täitmisest ja teadmistest, et ta on teinud midagi kasulikku kollektiivi või mõne kollektiivi-liikme heaks.

Viivi ema haigestus. Tütrel tuli nüüd õppetöö kõrval teha kõik kodused tööd. Pioneerid otsustasid abistada

oma klassikaaslast: nad käisid kordamööda Viivi juures tuba koristamas ja puid lõhkumas. Tänu pioneeride abile võis Viivi lõpetada klassi koos teistega. Näeme, et õpilased tegutsesid siin ühiselt ja organiseeritult. Niisugune distsiplineeritus ongi tähtis moment keskmise kooliea laste kollektiivis.

Paljude näidetega võib tõestada, et noorteorganisatsioonil on suur osa lastes seltsimehelikkuse kasvatamisel.

Keskmise kooliea vanemat astet (14—15 a.) iseloomustab individuaalse sõpruse esikohale astumine.

Üldiselt nimetatakse keskmist kooliiga ka murde-eaks, millal hakkavad tekkima täiskasvanu jooned, kuid on jäänud veel palju lapselikku. Seda vanusejärku iseloomustab lapse kiire füüsiline areng — nüüd hakkab laps hindama mehisust, tugevust, julgust. Kuid samas ta märkab, et täiskasvanud kohtlevad teda ikka veel lapsena, see aga põhjustab argust ja usaldamatust. Lapsed leiavad, et keegi ei mõista neid, neil on palju küsimusi ümbritseva maailma kohta. Kes vastaks neile, kes saaks nendest aru? Siit tekib vajadus sõbra järele.

Vanemad, kes tähelepanelikult on jälginud oma laste käitumist, teavad, et lapsed tihti unistavad tugevast sõprusest. Nad otsivad ustavaid, häid sõpru ja on õnnelikud nende leidmisel.

14—15-aastaselt ei huvituta enam niipalju kampadest, vaid tegutsetakse kahe-kolmekesi. Suurt rõhku pannakse sõbra isikule, otsitakse just mõtete- ja huvidekaaslast ning sisemist kooskõla sõbraga, kellele võiks usaldada oma südamesaladusi.

14-aastane Milvi kirjutab oma päevikus: «Tahaksin omada head ja omakasupüüdmatut sõpra, keda ma võiksin armastada, aga peaasi, kes mõistaks mind.»

13-aastane Heino kirjutab koju vanematele: «Laager andis mulle väga palju. Ma kosusin ja muutusin tugevaks, aga mis peaasi — laager andis mulle sõbra. Kui kaua ma unistasin niisugusest sõprusest. Vello on minu sõber. Kuue nädala jooksul olime meie alati koos. Vello jutustas mulle palju endast, ka mina jagasin temaga oma mõtteid. Me lugesime palju. Mulle meeldib niisugune sõprus.»

Hea on, kui lapsele lähedaseks sõbraks on tema ema ja isa. Sageli aga kujuneb just selles vanuseastmes lapse vahekord oma vanematega teravaks, sest vanemad ei oska

muuta oma suhtumist lapsesse seoses tema erilise asendiga lapse ja täiskasvanu vahel. Vanemad peavad arvestama, et noorukid selles eas on kergesti erutuvad ja rahutud. Eriti tuleb arvestada nende iseseisvumise püüet, nad ei taha, et neid alati kontrollitakse, keelatakse või käsatakse. Kõige parem on nüüd pikkamisi loobuda lapse mõjustamisest oma autoriteedi nimel ning asuda last mõistva nõuandja positsioonile. Nii säilitatakse usalduslik vahekord, mis on lapse ainukeseks mõjustamisteks, sest lapse elu on nüüd kandunud peamiselt koolikollektiivi ja tema mõttemaailm on seotud rohkem omaealistega.

Mõtlematult toimis Endli isa, kes nõudis pojalt kategooriliselt sõprusvahekorra katkestamist klassikaaslase Reinuga. Isa pidas oma vaheleastumist õigeks, sest Rein õppis halvasti ja poeg võis sattuda halva mõju alla. Kuid 14-aastasele Endlile, kes seni usaldas kõiges isa, tähendas niisugune keeld vaid signaali, et nüüdsest peale tuleb seda sõprust isa eest varjata.

Seega käituvad ebaõigesti need lapsevanemad, kes, kartes mõnikord sõpruse halba mõju, suhtuvad liiga nõudlikult ja kriitiliselt oma laste sõpradesse, sageli keelavad läbi käia selle või teise poisi-tüdrukuga. Sellega nad takistavad lastes isiksuse ja väärtuslike iseloomujoonte arengut. Lastevanemate ülesanne seisab tekkiva sõprusvahekorra õiges suunamises: rikastada sõpruse sisu, näidata sõpradele kätte huvitav tegevus, õpetada neid teineteist austama. Selleks et õigesti suunata keskmise kooliea laste suhteid, peab muidugi hästi tundma lapse sõpru, nende tugevaid ja nõrku külgi, tuleb aru saada, mis seob lapsi teineteisega. Ainult sel juhul on võimalik vältida noorte sõpruse põhjendamatu halvustamist ja ühtlasi anda sellele terve iseloom.

Mis iseloomustab keskmise kooliea laste sõprust? Lapsed püüavad saada sõbraks sellega, kelle üht või teist omadust nad imetlevad. Mõnikord võime tähele panna, et ühinevad erinevad iseloomud: tugev iseloom täiendab nõrka ja tõmbab ta enesega kaasa, jäljendav ja järeleandlik otsib sõprust iseseisvaga. Seejuures on seltsimehelike ja sõbralike suhete olemasolu võimalik ainult kahe tingimuse olemasolul. Esiteks — kui neil on vaatamata erinevatele iseloomujoontele palju ühiseid huvialasid, ja teiseks — mõlemad peavad olema teineteise suhtes võrdsed. Kui üks püüab teist allutada, ei saa enam rääkida sõprusest. Eriti ohtlik

on muidugi allumine halbadele mõjudele. Mõnikord saab laps isegi aru, et tema teguviis ei ole õige, kuid ta ei suuda kaaslastele vastu seista. Niisugusel juhul on tarvis vanemate vaheleastumist.

Viktor, hea õpilane, tore poiss, tutvus lähedal elavate poistega, nad sobisid hästi, mängisid koos. Äkki aga märkas Viktor, et tema sõbrad suitsetavad ja mängivad kaarte — see kõik oli Viktorile nii ootamatu ja võõras. «Sõbrad» isegi nõudsid, et Viktor tooks neile raha. Vaatamata sellele, et Viktor teadis, kui inetu ja alatu on selline tegu, ei olnud tal jõudu ja julgust vastu panna. Täites sõprade nõude, ta solvas kõigepealt oma ema. Olles kord end vastu seadnud heale, muutus Viktor iga päevaga halvemaks: jooksis sageli kodust ära, koduseid õppeülesandeid valmistas pealiskaudselt, tundides muutus tähelepanematuks ja hajameelseks. Ema taktitundeline lähenemine aitas lahendada kriitilise olukorra. Raskus seisis siin selles, et Viktor mõistis sisemiselt küll hukka halva, aga ta ei leidnud endas üksinda jõudu sellele vastu seismiseks. Niisuguseks toeks olgu lapsele tema vanemad, kuid ei tohi hilineda!

Valiksõpruse astmel vaimustutakse kiiresti, kuid tühistel põhjustel võib tekkida tüli — ometi ka leppimine toimub ruttu. Sõpruse muutlikkus paistab silma eriti 12—14-aastaste tütarlaste juures.

Noored armastavad üksteist kodus külastada, kus mängitakse koos, näidatakse üksteisele oma asju või meisterdatakse midagi. Tütarlastele meeldib koos vestelda, laulda ja tantsida. Seega tuleb laste sõpradele avada uks koju ning teha kodu niisuguseks, et lapsed meeeldi tuleksid just siia. Vastasel korral leitakse kogunemiskohti mujal, mis välistab vanematepoolse mõjustamise võimaluse.

Küpsemiseas hoiduvad tüdrukud ja poisid üksteisest häbelikult eemale. Kuid see sisemine argus, mida mingi hinna eest ei taheta näidata, võtab hoolimatu ja noriva käitumise kuju. Poisid püüavad tingimata pilgata tütarlapsi. Selleks et niisugune suhtumine vastassoosse ei jääks püsima, on hea, kui vanemad kutsuvad oma lastele külla nii poisse kui tüdrukuid. Sagedane suhtlemine perekondlikus miljöös kaotab põhjendamatu häbelikkuse ja loob eeldused normaalseteks vahekordadeks tütarlaste ja poiste vahel.

Vanemas koolieas (15—18 a.) toimub noore üldine küpsemine ja ellusuhtumise kujunemine. Samal ajal on nooruki hingeelu väga keeruline ja mitmepalgeline, ta hakkab huvi tundma iseenese vastu, oma iseloomu, vaadete ja tundmuste vastu. Üksinda on raske end analüüsida. Sellepärast suhtutakse väga tähelepanelikult kaaslaste arvamusse. Kuid seni iseloomulik kambasõprus ei võimalda tungida üksteise hingeellu ega aita igas varjundis kuni peenimate nüanssideni lahendada neid erutavaid küsimusi. Seepärast esitatakse vanemas koolieas sõprusele ja sõbrale suuri nõudeid. Küpsemisaastaid, millal noorte hinged on avatud kõigele heale, iseloomustabki sõpruse püsivus ja sügavus. Igal tütarlapsel ja noormehel on tung suureks sõpruseks, mis aitab muuta tema sisemaailma rikkamaks ja huvitavamaks. Püsiv sõprus kujuneb vanemates klassides aeglasemalt kui nooremate laste juures. Ka sõpruse katkemist elatakse läbi palju raskemalt.

Vaatamata südamesõpruse tekkimisele, ei kao noorte huvi kollektiivi vastu. Hea kollektiiv omalt poolt aitabki luua püsivaid sõprussidemeid, mis sageli ulatuvad kaugele edaspidisesse ellu. Paljud võivad suure südamesoojusega meenutada oma viimaseid keskkooliaastaid. Nii palju ühiseid üritusi kollektiivis! Sellesama kollektiivi taustal — suur ja õilistav sõprus, mis ei kustu kunagi!

Nõukogude ühiskonnas on kõige siduvamaks kollektiiviks vanemate koolilaste juures kommunistlik noorsooühing, kus leitakse häid eeskujusid oma iseloomu kujundamiseks, nõuannet ideaalide püstitamisel ning abi oma eesmärkide saavutamisel. Sõbralik kriitika paneb enda üle järele mõtlema, õhutab ennast parandama. Alati tegutsev kollektiiv õpetab rahuldust tundma heateo sooritamisest, paneb vaimustustules hõõguma. Noorsoo-organisatsioon soodustab üleminekut tegelikku ellu, ta õpetab tunnetama kõige tähtsat — olla inimene inimeste seas, leida inimeses alati kõige paremat.

Vanemas koolieas tavaliselt ületatakse häbelikkus, mis on iseloomulik noorematele tütarlastele ja poistele, ning hakatakse otsima teisesoolise seltsi. Selleks korraldavad noored ühiseid koosviibimisi. Loomulikult ei oodata siin vanemate juhtimist ja initsiatiivi, vaid tahetakse olla oma-

pead. Kui neid õhtuid korraldatakse salajastes kohtades ja neid seotakse alkoholi tarvitamisega, siis võivad nad võtta ebakõlbla ilme. Sellise võimaluse vältimiseks tuleks vanematel pidada loomulikku, et teatud aja järgi oleks lastel võimalus kodus kasutada mõnd väikest tuba ühiselt organiseeritud õhtute jaoks või külaliste kutsumiseks. Ühelgi lapsevanemal ei tohiks olla midagi noorte seltskondlike kogunemiste vastu, kui neid korraldatakse mitte väga sageli ja vanemate loal ning teadmisel. Vanemad nõudku ka ruumide täielikku korrastamist pärast koosviibimist. Vanema kooliea noorte üritused peavad jääma noorte endi asjaks: on hea, kui vanemad sellisest olengust ise osa ei võta või viibiks seal ainult lühikest aega. Väline järelevalve ja sundus kutsub esile noorte umbusalduse ja kibestunud protesti. Noor toimigu omal vastutusel. Tuleb arvestada noorte suurt iseseisvusetungi, 17—18-aastane noor ei taha, et temasse suhtutakse kui lapsesse, keda alati juhitakse, jälgitakse, õpetatakse. Lahket pilku, sõbralikku julgustust ja nõuannet ning ka mõõdukat tunnustust ootab laps oma emalt ja isalt vanemas koolieas.

Sõbra valikust ei saa vanemad enam otseselt osa võtta. Ainult mõistaandvad näpunäited võivad noort mõjustada. Kui vanemad on suutnud oma lapsest kasvatada väärtuslike eesmärke taotleva noore, kellel on kujunenud õilsad eluideaalid, siis otsib see endale ka samapüüdelisi sõpru ja hindab sõprust ideeliste väärtuste põhjal.

Ei ole põhjust karta ka sõprust tütarlapse ja noormehe vahel. Selles ei ole harilikult midagi halba. Vastupidi — täiesti väär on tütarlaste eraldamine noormeeste seltskonnast ning nende karjatamine igal sammul. Miski ei või tütarlapse nii kergesti juhtida mõtlematuile sammudele, kui vanemate usaldamatus.

Üks ema ennustas tuttavate ees oma tütrele suurt tulevikku, oli aga lapse enda vastu karm ja usaldamatu. Tütar ei võinud emale oma südant avada, sest ema ei tahtnud kunagi temas leida siirust ja avameelsust. Rõõmutu vaherkord emaga põhjustas olukorra, et tütarlaps langes elumehe võrku, teda hakkas veetlema see suhe, mida ümbritses otsekui mingi salajane müsteerium. Selle tagajärjel tekkinud murest ei olnud aga kellelegi rääkida, emale lähene mine oli niisuguses olukorras täiesti võimatu... Alles tütre kaotamise suur traagika pani ema meeletult kahetsema, kuid oli hilja.

Ka noormeestel peab olema võimalikult tihti kokkupuutevõimalusi tütarlaste ja küpsevate neidudega. Lasterikastes perekondades tekivad need suhted iseenesest, sest vendade ja õdede sõprade külaskäigud aitavad tihendada noorte omavahelisi kokkupuuteid.

Sageli tütarlaste ja noormeeste suhted häirivad vanemaid, arvatakse, et ei või kergesti uskuda noorte sõprusse, küllap seal on ka armastust. Kuid seda armastust ei maksa karta. Meenub film «Jutustus esimesest armastusest», kus näeme noorte armastuse siirust ja puhtust. Kuid väärallusuhetumisega direktor tekitab noortele kibedaid kannatusi, sest nad on saanud hakkama suure «süüteoga» — nad armastavad.

Pole tarvis alavääristada noorte armastust. On täiesti normaalne, et vanemas koolieas elatakse läbi esimene armastus, mis on küpsevale inimesele tugevaks elamuseks. Noortevaheline armastus on sügav sõprus. Armastuse tekkimine toob noorele kaasa suure õnnetunde, kõik on hea, raskused muutuvad kergeks. Mida kõik ei teeks, et valmistada armastatule rõõmu, hoida teda ebamugavustest, kaitsta teda pahanduste eest. Võimalikult kõik arutatakse koos läbi, korraldatakse ühiselt, vabal ajal tahetakse olla teineteise juures. Suurt rõõmu valmistab noortele, kui vanemad nende vahekorda tunnustavad.

Vanemad ärgu kartku, et noored kergesti oma armastuses üle piiri lähevad. Nad oma kogemusteta nooruses ei oska ega tahagi leida armastuses midagi muud peale vaimse elamuse, mis haarab noort tervikuna. Kõige tähtsam on teineteise mõistmine ja usaldamine.

Noorte armastus püsib nendes raamides eriti siis, kui neid selles üllas ja puhtas tundes ei haavata ning avatakse kodud kokkusaamisteks. Mõnikord esineb juhtumeid, et lapsed avaldavad vanematele oma esimese armastuse saladuse, kuid ema ja isa halvustavad seda sõprust ning hakkavad salaja jälgima oma «sõnakuulmatuid» lapsi. Sellega tõugatakse noored sügavate vastuolude ja kibedate kannatuste keerisesse. Selle tagajärjel võõrduvad lapsed vanematest ning muutuvad närviliseks. Noored hakkavad varjama end kõikide eest, kardavad sattuda inimeste silmi. Seetõttu korraldatakse kohtumisi salajastes kohtades, mis kahjustab neid moraalselt ning võtab nende elamuselt ülla iseloomu. Noorte omavahelise suhtlemise takis-

tamine vanemate poolt tõukab lapsed valetamisele ja salatsemisele.

Noorukid, kes hiljuti olid lapsed, kardavad endas leida armastusetundmusi, ja seetõttu hoitakse need suures saladuses. Vanemate lähenemine lapsele selles küsimuses peab olema väga taktitundeline.

Üks ema märkas oma tütart tänaval jalutamas kellegi noormehega, kohtumised sagesid. Ema otsustas küsida, kes on see noormees. Kuid ema tegi seda väga ettevaatlikult, sest ta teadis, et see oli esimene «saladus», mida tütar ei tulnud ise emale avaldama. Ema kutsus tütre enda juurde, nad istusid koos diivanile ja nüüd rahulikus vestluses jutustas tütar avameelselt kõigest. Sõbralikult lõpetas ema: «Mul ei ole midagi selle vastu, et noormees meie majja tuleb. Tänav ei ole kohaks, kus teineteist tundma ja mõistma õpitakse. Kutsu noormees meile külla. Kui ta sind tõesti austab, siis haarab ta sellest võimalusest rõõmuga kinni. Kui ta aga tahab sinuga ainult mängida ja sind oma kirgedes möödaminevaks objektiks kasutada, siis ei usalda ta meile tulla.» Tütar kutsuski noormehe koos teistega külla, neil tekkis tugev ja terve armastus.

Kui alatise usalduse ja arusaamise abil on loodud püsiv kontakt lapsega, siis lahenduvad kõik kasvatusküsimused ilma suuremate raskusteta.

* *
*

Lapsed, kes on kasvanud sõbralikus perekonnas, kus valitses üksmeel, hoolitsus ning õige elulaad, kujunevad täisväärtuslikeks inimesteks. Nad on kaasinimeste vastu tähelepanelikud ja sõbralikud. Nad leiavad alati endale sõpru, loovad seltsimehelikke suhteid, nende rõõmu ei varjuta kunagi tülid ja lahkkelid. Niisugune inimene on rõõmuks vanematele ja kogu ühiskonnale. Ja õige kasvatusega on loodud ka lapsele endale õnnelik tulevik täisväärtusliku nõukogude ühiskonna liikmena.

SISUKORD

	Lk.
Seltsimehelikkus ja sõprus nõukogude ühiskonnas	3
Seltsimehelikkuse ja sõpruse kasvatamise üldised tingimused	9
Seltsimehelikkuse ja sõpruse kasvatamine eelkoolieas	14
Seltsimehelikkuse ja sõpruse kasvatamine noorema kooliea laste juures	21
Seltsimehelikkuse ja sõpruse kasvatamine keskmise kooliea laste juures	27
Seltsimehelikkuse ja sõpruse kasvatamine vanema kooliea laste juures	32

Индре Камни Михкеловна

О РАЗВИТИИ ТОВАРИЩЕСТВА И ДРУЖБЫ В СЕМЬЕ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja I. Sõnaja l g. Tehniline toimetaja H. Kohu.

Korrektorid H. Abo ja H. Kul

Ladumisele antud 17. XII 1958. Trükkimisele antud 17. I 1959. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 2,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 1,85. Arvutuspoognaid 2,02. Trükiarv 2000. MB-00327. Tellimise nr. 4.

Trükikoda „Pioneer“, Tartu, Kastani tn. 38.

Hind 65 kop.

~~.50~~
65 kop.

A A
17346

201018

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00482003 3